

The Role of Second-Home Tourism in Crisis Management from a Resilience Perspective: A Case Study of Earthquake-Affected Villages in Avaj County

Azam Bigdeli¹, Behroz Mohammadi Yeghaneh², Jamshid Einali^{2*}, Mehdi Cheraghi³

1. Ph.D. student of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Faculty of Humanites, University of Zanjan, Zanjan, Iran

2. Associate Professor of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Faculty of Humanites, University of Zanjan, Zanjan, Iran

3. Assistant Professor of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran

*Corresponding author, Email: ainalia@znu.ac.ir

Keywords:

Disaster Management, Resilience, Rural Development, Rural Tourism, Crisis Management, Qazvin Province.

1. Introduction

Tourism, as a location-based socio-economic activity, is among the economic sectors most vulnerable to natural disasters and the crises that follow them. Rural tourism, in particular, is generally classified by scholars as a small- and medium-scale economic activity that is highly sensitive to environmental and social changes. Due to the close interaction between rural communities and their surrounding natural environment, rural tourism destinations are especially susceptible to both natural and human-induced hazards. At the same time, a growing body of research suggests that the tourism sector and its associated infrastructure can function as an effective tool for disaster management. Tourism facilities may serve as strategic resources for reconstruction, recovery, and resilience in destinations affected by disasters. Accordingly, the United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR) identifies tourism as one of the key industries capable of supporting disaster risk reduction and facilitating post-disaster recovery and community development. In this context, tourism infrastructure and facilities can play an important role during crises by supporting emergency response operations and relief management in affected rural areas. Moreover, rural tourism—characterized by small-scale enterprises, relatively low investment requirements, and a strong capacity to attract financial resources—can significantly contribute to the resilience of rural destinations during the reconstruction phase by creating employment opportunities and generating income. Therefore, the present study aims to investigate and empirically examine the role of tourism in earthquake disaster management with a particular focus on post-disaster resilience in rural areas.

2. Methodology

This research is applied in terms of purpose and adopts a quantitative approach. The required data were collected through fieldwork, including direct observation and a structured questionnaire. Following a review of the theoretical literature and the identification of relevant indicators, a closed-ended questionnaire was developed using a five-point Likert scale. Data analysis was conducted using several statistical techniques, including the one-sample *t*-test, Spearman correlation analysis, and Structural Equation Modeling (SEM). The statistical population comprised all villages containing second homes used for tourism purposes located in Avaj Township. Based on field observations and information obtained from local administrators, 16 villages—mainly situated in the

Received:

02/Jul/2025

Revised:

11/Oct/2025

Accepted:

15/Oct/2025

mountainous areas of Avaj Township and comprising a total of 4,250 households—were selected as the study sample. At the household level, the sample size was determined using Cochran's formula with p and q values assumed to be 0.5, resulting in a sample of 352 households. Questionnaires were distributed through simple random sampling with the cooperation of village administrators in the selected villages.

3. Findings

A one-sample t -test was used to evaluate the desirability of resilience indicators across three dimensions: socio-cultural, economic, and physical. The results indicate that the mean values of all examined indicators exceed the benchmark value of 3 (representing the expected level of desirability), and the differences were statistically significant at the 99% confidence level. Among the examined dimensions, the physical dimension of rural resilience demonstrated the highest mean value (4.6103), suggesting that tourism development has had the strongest influence on improvements in physical infrastructure. These findings indicate that the expansion of rural tourism has played a substantial role in enhancing resilience through its positive contribution to the reconstruction and recovery of damaged villages. Furthermore, correlation analysis revealed significant relationships at the 99% confidence level between rural tourism development and the three resilience dimensions. The correlation coefficients were 0.710 for physical resilience, 0.552 for economic resilience, and 0.375 for socio-cultural resilience. Structural Equation Modeling (SEM) results also indicate that tourism exerts positive and statistically significant effects on all three dimensions. Specifically, the path coefficient from tourism to the economic dimension was 0.28 ($p < 0.01$), indicating a moderate positive effect whereby increased tourism activity improves local economic conditions. The strongest effect was observed in the physical dimension, with a coefficient of 0.35 ($p < 0.001$), highlighting the prominent role of tourism in infrastructure development. The path from tourism to the socio-cultural dimension showed a smaller but still significant positive effect (0.20, $p < 0.05$), suggesting that tourism contributes to strengthening social and cultural interactions within rural communities.

4. Discussion and Conclusion

The results of this study demonstrate that tourism development has a statistically significant relationship with rural resilience, with the strongest influence observed in the physical dimension (0.405) and the weakest in the socio-cultural dimension (0.202). These findings are consistent with the results of Moradkhani et al. (2025) and Ziaei et al. (2021), who emphasize the role of tourism in improving infrastructure and promoting economic diversification in rural areas. Similarly, the SEM results show that physical variables have the highest weight within the resilience model, indicating the direct impact of tourism development on enhancing physical infrastructure. This finding aligns with the study by Goucher et al. (2024), which identifies tourism infrastructure as an important contributor to physical resilience in disaster-affected areas. In addition, tourism has contributed to the diversification of the rural economy. Correlation analysis indicates a positive relationship between economic variables and tourism development, supporting the findings of Sapatra et al. (2023) and Aithal et al. (2023), who highlight the role of tourism in post-disaster economic recovery. Overall, the results suggest that tourism plays a meaningful role across different stages of disaster management, particularly in post-disaster economic reconstruction and livelihood recovery in the study area. Prior to disasters, tourism infrastructure can support community awareness, education, and preparedness. During disasters, tourism facilities such as accommodation units may serve as temporary relief centers, as was observed following the Avaj earthquake. In the post-disaster phase, tourism contributes to recovery and resilience by attracting investment and creating employment opportunities. These findings are consistent with the work of Nair and Dilip (2020) and Kamaruddin et al. (2020), who identify tourism as an effective instrument for disaster management and community resilience.

How to cite this article:

Bigdeli, A., Mohammadi yeghaneh B., Einali, J. & Cheraghi M. (2026) The Role of Second-Home Tourism in Crisis Management from a Resilience Perspective: A Case Study of Earthquake-Affected Villages in Avaj County. *Village and Space Sustainable Development*, 7(1), 95-118. <https://doi.org/10.22077/vssd.2025.9671.1322>

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره ۷، شماره ۱، پیاپی ۲۵، بهار ۱۴۰۵، صفحات ۹۵-۱۱۸

<https://doi.org/10.22077/vssd.2025.9671.1322>

نقش گردشگری خانه‌های دوم در مدیریت بحران با رویکرد تاب‌آوری (مطالعه موردی: روستاهای زلزله‌زده شهرستان آوج)

اعظم بیگدلی^۱، بهروز محمدی یگانه^۲، جمشید عینالی^{۳*}، مهدی چراغی^۳

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه آموزشی جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

۲. دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه آموزشی جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

۳. استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه آموزشی جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

* نویسنده مسئول، ایمیل: einalia@znu.ac.ir

چکیده:

گردشگری روستایی، به دلیل ماهیت کسب‌وکارهای خرد، نیاز به سرمایه‌گذاری محدود دارد و می‌تواند در توسعه روستایی، مدیریت بحران پس از سوانح طبیعی و ارتقای تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی نقش مؤثری ایفا کند. این پژوهش باهدف بررسی تأثیر گردشگری مبتنی بر خانه‌های دوم بر مدیریت بحران و تاب‌آوری در ۱۶ روستای زلزله‌زده سال ۱۳۸۱ شهرستان آوج (استان قزوین) انجام شد. مطالعه به دنبال پاسخ به دو سؤال است: (۱) رابطه بین توسعه گردشگری و تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی چیست؟ (۲) توسعه گردشگری در کدام بعد تاب‌آوری (کالبدی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی) بیشترین تأثیر را دارد؟ داده‌ها از طریق پرسشنامه، مشاهده مستقیم و مصاحبه جمع‌آوری و با آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، همبستگی و مدل معادلات ساختاری (SEM) تحلیل شدند. جامعه آماری شامل ۴۲۵۰ خانوار در روستاهای با حداقل ۲۰ درصد خانه‌های دوم گردشگری بود که ۳۵۲ نمونه به‌صورت تصادفی ساده انتخاب شدند. نتایج نشان داد که توسعه گردشگری در سطح ۹۹ درصد بر تمام ابعاد تاب‌آوری تأثیر معنادار دارد و بیشترین اثر آن در بعد کالبدی با (میانگین ۴/۶۱) دیده می‌شود. تحلیل معادلات ساختاری نشان داد که شاخص کالبدی (۰/۴۰۵) بیشترین و شاخص اجتماعی - فرهنگی (۰/۲۰۲) کمترین تأثیر را بر تاب‌آوری دارند. این یافته‌ها بر نقش گردشگری در بهبود زیرساخت‌ها، تنوع اقتصادی و انسجام اجتماعی تأکید دارند. پیشنهادات شامل مدیریت مشارکتی گردشگری، نظارت بر حفظ جاذبه‌ها و حمایت مالی از کارآفرینان برای کاهش آسیب‌پذیری و تقویت تاب‌آوری است. گردشگری می‌تواند ابزاری راهبردی برای بازبانی و پایداری جوامع روستایی پس از سوانح باشد.

واژگان کلیدی:

مدیریت سانحه، تاب‌آوری، توسعه روستایی، گردشگری روستایی، مدیریت بحران، استان قزوین.

تاریخ ارسال:

۱۴۰۴/۰۴/۱۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۷/۱۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۷/۲۳

۱- مقدمه

گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن "بسیار مستعد عوامل خارجی و فشار در محیط عملیاتی گسترده‌تر" است (نایر و دیلیپ^۱، ۲۰۲۰: ۱۴۹۶) که حتی گاهی اوقات فراتر از کنترل فرد یا مکان‌ها می‌باشد. به طوری که، گردشگری و به‌ویژه گردشگری روستایی باتوجه‌به این واقعیت که به‌عنوان کسب و کارهای خرد (یاچین و ایوانیدیس^۲، ۲۰۲۰؛ پریاتموکو^۳ و همکاران، ۲۰۲۳) شناخته می‌شود که در صورت وقوع یک بحران ناشی از تغییرات و ناملایمات محیطی دارای آسیب-پذیری بالاتری در مقایسه با سایر فعالیت‌های اقتصادی می‌باشد (راستگار و همکاران، ۲۰۲۵). از این رو، از گردشگری به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی - اجتماعی یکی از آسیب‌پذیرترین بخش‌های اقتصادی در برابر سوانح و بحران‌ها یاد می‌شود (گوچر^۴ و همکاران، ۲۰۲۴). به طوری که رخداد سوانح طبیعی از قبیل سیل، زلزله، خشکسالی، طوفان‌ها و... (آلوارز^۵ و همکاران، ۲۰۲۲؛ وانگ^۶، ۲۰۲۳) و یا انسان‌ساخت از قبیل شیوع اپیدمی‌ها (کامارالدین^۷ و همکاران، ۲۰۲۰)، مسائل ژئوپلیتیکی، جنگ و اقدامات تروریستی (جویا^۸ و همکاران، ۲۰۲۲؛ لی^۹ و همکاران، ۲۰۲۱)، ناآرامی‌های اجتماعی (جویا و همکاران، ۲۰۲۲؛ الوریئا^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۲)، رکود اقتصادی (ریندراسیه^{۱۱}، ۲۰۲۲، خیه و تویتیراس^{۱۲}، ۲۰۲۰) و نظایر آن به شدت گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن را تحت‌تأثیر قرار داده و بر تقاضا و عرضه در مقاصد گردشگری تأثیر می‌گذارد (لین^{۱۳} و همکاران، ۲۰۲۴؛ سامپایو^{۱۴} و همکاران، ۲۰۲۲). از این رو می‌توان گفت که صنعت گردشگری مصون از بحران نیست (ریچی و جیانگ^{۱۵}، ۲۰۲۱). از سویی دیگر، صنعت گردشگری و امکانات آن می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای مدیریت بحران‌ها نگرسته شود که می‌تواند به منزله یک ابزار راهبردی به بازسازی، بازیابی و تاب‌آوری مقاصد آسیب‌دیده از سانحه مورداستفاده قرار گیرد (نایر و دیلیپ، ۲۰۲۰؛ کیتیر^{۱۶}، ۲۰۲۲)، در این رابطه، دفتر بین‌المللی کاهش خطر سانحه^{۱۷} (۲۰۱۳: ۴) "گردشگری را یکی از صنایع کلیدی در شکل‌دهی به تلاش‌های بالقوه برای کاهش خطرات سوانح طبیعی و تسهیل توسعه جامعه آسیب‌دیده پس از سانحه" می‌داند. همچنین، در زمان وقوع سانحه و رخداد بحران می‌توان از زیرساخت‌های گردشگری برای حمایت از مدیریت امداد و نجات در مقاصد آسیب‌دیده استفاده کرد (لین و همکاران، ۲۰۲۴؛ ساپاترا^{۱۸} و همکاران، ۲۰۲۳). در مرحله بازیابی و تاب‌آوری، فعالیت‌های گردشگری، به طور عمده از طریق جذب منابع، درآمد حاصل از فعالیت‌ها و امکان سریع توسعه کسب و کارهای خرد می‌تواند به‌عنوان عامل تسهیل‌کننده حیاتی در فرایند بازیابی جامعه آسیب‌دیده تبدیل شوند (نایر و دیلیپ، ۲۰۲۰؛ لین و همکاران، ۲۰۲۱).

1 - Nair & Dileep

2 - Yachin & Ioannides

3 - Priatmoko

4 - Gocer

5 - Alvarez

6 - Wang

7 - Kamarudin

8 - Njoya

9 - Lee

10 - Elorrieta

11 - Rindrasah

12 - Xie & Tveterås

13 - Lin

14 - Sampaio

15 - Ritchie and Jiang

16 - Ketter

17 - United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR)

18 - Saputra

باتوجه به شرایط جغرافیایی و اقلیمی، ایران یکی از مستعدترین کشورهای جهان در برابر سوانح طبیعی بوده و زلزله به‌عنوان متداول‌ترین و مخرب‌ترین سانحه طبیعی رخ داده در ایران می‌باشد (عینالی و همکاران، ۲۰۲۰). به طوری که در یک قرن اخیر ۱۹ زمین‌لرزه با بزرگی بیش از ۷ ریشتر در ایران رخ داده است که باعث تحمیل زیان عمده مالی، فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی شده و بخش بزرگی از جمعیت کشور را تحت تأثیر قرار داده است (نکویی مقدم، ۲۰۱۶). در جدول (۱) جایگاه ایران بر اساس توزیع رویدادها، تلفات انسانی، افراد آسیب‌دیده و خسارات اقتصادی در بین ۱۰ کشور برتر ناشی از سوانح ژئوفیزیکی از سال ۱۹۰۰ تا ۲۰۲۰ میلادی ارائه شده است.

جدول ۱- جایگاه ایران به لحاظ رخداد سوانح ژئوفیزیکی (۱۹۰۰-۲۰۲۰) میلادی

کشور	درصد رویدادها	کشور	درصد تلفات	کشور	درصد افراد متأثر	کشور	درصد تجمعی
چین	۲۰/۴۰	چین	۳۲/۵۰	چین	۴۴/۹۶	ژاپن	۴۶/۳۷
اندونزی	۱۹/۴۰	هائیتی	۱۱/۰۸	هند	۱۶/۴۹	چین	۱۳/۳۱
ایران	۱۳/۰۳	اندونزی	۱۰/۷۹	اندونزی	۶/۹۶	ایتالیا	۱۰/۹۱
ترکیه	۱۱/۰۴	ژاپن	۹/۳۹	شیلی	۵/۷۸	ایالات متحده	۸/۸۸
ژاپن	۸/۴۶	ایران	۷/۶۸	فیلیپین	۵/۳۴	شیلی	۶/۵۴
فیلیپین	۷/۱۶	روسیه	۷/۲۸	گواتمالا	۴/۷۳	ترکیه	۳/۴۷
پرو	۵/۷۷	پاکستان	۷/۱۸	پاکستان	۴/۲۹	روسیه	۳/۴۲
مکزیک	۵/۱۷	ایتالیا	۵/۷۹	ترکیه	۴/۱۴	نیوزلند	۲/۹۱
ایتالیا	۴/۸۸	ترکیه	۴/۶۹	نپال	۳/۶۸	ایران	۲/۱۲
ایالات متحده	۴/۶۸	پرو	۳/۶۲	پرو	۳/۶۵	تایوان	۲/۰۸

منبع: (EM-DAT, 2021)

منطقه مورد مطالعه در تحقیق حاضر، شهرستان آوج (استان قزوین) است که از شمال و غرب به استان زنجان، از جنوب به استان همدان و از شرق به دهستان خرقان محدود شده است. این منطقه کاملاً کوهستانی با اقلیم معتدل با تابستان‌های بسیار خنک و زمستان‌های پر برف بوده و جمعیتی در حدود چهل و پنج هزار نفر دارد و به‌واسطه‌ی قرارگیری در دامنه کوه‌های خرقان و دارابودن جاذبه‌های طبیعی کوهستانی و دره‌های میانکوهی و همچنین جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی و نیز نزدیکی به شهرهای تهران و قزوین در نیم‌قرن اخیر مورد توجه گردشگران قرار گرفته است. از طرفی دیگر، محدوده مورد مطالعه در نیم‌قرن اخیر باتوجه به ساختار زمین‌شناسی خاص خود شاهد رخداد زمین‌لرزه‌های متعددی بوده است که می‌توان آسیب‌دیدگی روستاهای منطقه را در زمین‌لرزه‌های بویین زهرا (۱۳۴۱)، منجیل و رودبار (۱۳۶۹) و چنگوره (۱۳۸۱) به‌عنوان شاهد ارائه کرد. آخرین رخداد سانحه زلزله در منطقه مورد مطالعه در اول تیرماه ۱۳۸۱ با بزرگای ۶.۳ ریشتر در ساعت ۷:۲۸ دقیقه به وقت محلی در حدفاصل استان‌های قزوین، زنجان و همدان رخ داد که در اثر آن ۲۶۱ نفر کشته و ۱۳۰۰ نفر مجروح و نزدیک به ۵۰ هزار نفر آواره شدند. خسارت‌های زلزله به طور کلی در حدود ۷۰ روستا را به شدت تحت تأثیر قرار داد (پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، ۱۳۸۱). از این رو، تحقیق حاضر باهدف کلی بررسی نقش گردشگری در فرایند مدیریت بحران سانحه زمین‌لرزه با رویکرد تاب‌آوری پس از سانحه در روستاهای گردشگرپذیر مورد بررسی و کنکاش علمی قرار دهد و در این رابطه تلاش می‌کند به سؤال‌های ۱- چه رابطه‌ای بین توسعه

گردشگری و تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی آسیب‌دیده از سانحه طبیعی زلزله وجود دارد؟ ۲- توسعه گردشگری روستایی در منطقه مورد مطالعه بیشترین تأثیر را در کدام یک از ابعاد تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی دارد؟ پاسخ دهد.

۲- بنیان نظریه‌ای

ریسک سوانح طبیعی نتیجه (الف) یک مخاطره، وقوع احتمالی یک سانحه فیزیکی طبیعی یا انسانی است که باعث عواقب نامطلوب می‌شود؛ (ب) فرارگرفتن در معرض، حضور ذی‌نفعان، یعنی مردم، منابع و دارایی‌ها، در مکان‌هایی که می‌توانند به طور نامطلوبی تحت تأثیر قرار گیرند؛ و (ج) آسیب‌پذیری، تمایل افراد، جوامع و محیط زیست به تأثیر منفی (خان^۱ و همکاران، ۲۰۲۲: ۲۰۲۳). تسهیلات جهانی برای کاهش و بازیابی سوانح^۲ (۲۰۱۷) سانحه را به‌عنوان یک رویداد شدید و اغلب ناگهانی تعریف می‌کند که باعث آسیب به زیرساخت‌های حیاتی منطقه آسیب‌دیده شده و در صورت مدیریت نامناسب و بازیابی از اثرات سانحه، می‌تواند به بروز آسیب‌های متعدد اجتماعی و اقتصادی منجر شده و اثرات آشناری ایجاد کند (پسکارولی و الکساندر^۳، ۲۰۱۵). بررسی منابع علمی نشان می‌دهد که سوانح طبیعی مسئول بروز خسارات مستقیم (مرگ و میر، از دست دادن اموال و جراحات) و غیرمستقیم (کاهش دستمزدها، تأخیر در توسعه و...) بوده (آنتونیولی^۴ و همکاران، ۲۰۲۲؛ ریتز^۵ و همکاران، ۲۰۲۲) و همچنین سلامت، آموزش، تغذیه و فعالیت‌های درآمدزای جامعه آسیب‌دیده را مختل می‌کنند (والش و هالیگیت^۶، ۲۰۱۹). به طوری که، رخداد سوانح طبیعی به دلیل وجود محیط‌های فقیر، شرایط اقتصادی - اجتماعی نامناسب و سطح سازگاری ضعیف (جهانسوزی و همکاران، ۲۰۲۴)، نارسایی و ضعف زیرساخت‌های عمومی و توسعه‌ای (خان و همکاران، ۲۰۲۲)، نهادهای ناپایدار و ناکارآمد (ترینج^۷ و همکاران، ۲۰۲۱؛ قیمره^۸، ۲۰۲۱)، محدودیت منابع (باکیچ و آژدوکویچ^۹، ۲۰۲۱) و ... به‌عنوان یک مسئله جدی در اقتصادهای در حال توسعه می‌باشد. علاوه بر این، اقتصادهای در حال توسعه برنامه‌های مناسب برای کاهش خطر و بازسازی سانحه و ارتقای زیرساخت‌های فیزیکی عمومی ندارند (خان و همکاران، ۲۰۲۲)؛ بنابراین، سوانح طبیعی زمانی رخ می‌دهند که مخاطرات با آسیب‌پذیری‌های جامعه در تعامل باشند و سطح توسعه و ساختار اقتصادی معمولاً آسیب‌پذیری خاص هر کشور/منطقه را در برابر سوانح طبیعی تعیین می‌کند (دیبیتری^{۱۰}، ۲۰۲۰).

بررسی منابع نشان می‌دهد که هیچ تعریف پذیرفته شده جهانی از اینکه چه چیزی بحران را شکل می‌دهد، وجود ندارد. با این حال، از منظر بیشتر محققان، به نظر می‌رسد که "سه عنصر" بایستی برای ایجاد یک بحران وجود داشته باشد (سامپایو و همکاران، ۲۰۲۲؛ پیرسون-فیشر و لیو^{۱۱}، ۲۰۲۱): الف- یک رویداد محرک که باعث تغییر قابل توجهی می‌شود یا پتانسیل ایجاد تغییر قابل توجه را دارد. ب- ناتوانی درک شده در کنار آمدن با این تغییر و ج- مطرح بودن به‌عنوان تهدیدی برای موجودیت بنیاد فعالیت‌ها و سازمان. بر این اساس، بحران نشان‌دهنده وضعیتی است که در آن یک فرد یا سازمان با چشم‌انداز تغییرات اساسی، معمولاً ناگهانی و پیش‌بینی نشده مواجه می‌شود (اولمر^{۱۲} و همکاران، ۲۰۲۲) که

1 - Khan

2 - Global Facility for Disaster Reduction and Recovery

3 - Pescaroli & Alexander

4 - Antonioli

5 - Reiter

6 - Walsh & Hallegatte

7 - Trinh

8 - Ghimire

9 - Bakic & Ajdukovic

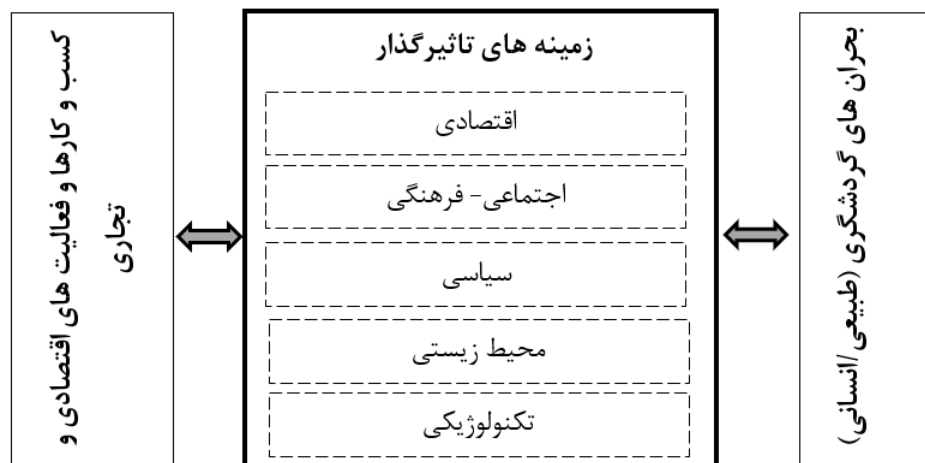
10 - Depietri

11 - Persson-Fischer & Liu

12 - Ulmer

تهدیدی برای برهم‌زدن و واژگونی شیوه‌های رایج است. از این رو، می‌توان بین سوانحی که منشأ خود را مدیون عواملی مانند تغییرات شدید اقلیمی و ژئوفیزیک هستند و در عین حال بر فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی تأثیر می‌گذارند و بحران-هایی که محصول تنش‌های سازمانی/جامعه هستند (راکی^۱ و همکاران، ۲۰۲۱) تمایز قائل شد. سوانح گروه دوم از دیدگاه محققان قابل کنترل‌تر هستند. اما این دو ویژگی‌های مشترکی دارند و زمانی که سوانح خارج از جامعه، بحرانی را ایجاد می‌کنند، به هم مرتبط می‌شوند (راکی و همکاران، ۲۰۲۱؛ بریتچ^۲ و همکاران، ۲۰۲۱).

باتوجه به اینکه انواع مختلفی از سوانح و بحران‌ها وجود دارد، از منظر مدیریت، هر بحران دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است، اما ویژگی‌هایی از قبیل غیر منتظره بودن، داشتن فوریت و دارا بودن خطر و ریسک به طور عمده در هرگونه بحرانی مورد اشاره قرار می‌گیرد (بیچ^۳، ۲۰۲۱). بنابراین، وقوع بحران‌ها، با تضعیف ساختارها و شیوه‌های عملیاتی توانایی فعالیت‌های اقتصادی را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد که این امر می‌تواند با تغییر جهت سرمایه‌های لازم برای توسعه به سمت بازسازی ساختارهای تخریب شده کالبدی و اقتصادی به ایجاد تأخیر در روند توسعه منجر شود (سامپایو و همکاران، ۲۰۲۲). به عبارت دیگر، بحران‌ها زندگی، فعالیت‌ها و کسب و کارها و شهرت فردی و مکانی را به خطر انداخته و در نتیجه روحیه فعالان اقتصادی را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهند (ریچی و جیانگ، ۲۰۱۹). رخداد سوانح و بحران‌های ناشی از آن، به غافلگیری سرمایه‌گذاران و فعالان کسب و کارهای اقتصادی منجر شده و زمان کمی را برای تصمیم‌گیری‌های دشوار در فضای تنش و توأم با بی‌ثباتی فراهم می‌سازند. همچنین، بحران‌ها زمانی به نقطه‌ای حیاتی می‌رسند که تغییر، برای بهتر یا بدتر شدن اجتناب‌ناپذیر باشد (پیرسون-فیشر و لیو، ۲۰۲۱). با بررسی مبانی نظری می‌توان بحران‌های گردشگری را بر اساس مواردی از قبیل علل ریشه‌ای، زمان رخداد، تحت تأثیر قراردادن جاذبه‌ها و جنبه‌های تأثیرگذاری در عملیات تجاری و کسب و کارها به شرح شکل (۱) دسته‌بندی کرد (خیه و تویتیراس، ۲۰۲۰؛ جیانگ و همکاران، ۲۰۲۲).

شکل ۱- حوزه‌های بحران گردشگری

منبع: اقتباس از هندرسون، ۲۰۰۷

تاب‌آوری را می‌توان به‌عنوان «یک ویژگی (به‌عنوان مثال، توانایی یا ظرفیت)، یک فرایند، و/یا یک نتیجه مرتبط با سازگاری و انطباق موفقیت آمیز با ناملازمات و بهبودی پس از آن» درک کرد (فیفر بائوم^۴ و همکاران، ۲۰۱۷، ۱۰۲). از

1 - Raki

2 - Beretić

3 - Yeh

4 - Pfefferbaum

این رو، تاب‌آوری جوامع در برابر سوانح به‌عنوان «توانایی جامعه در معرض خطر برای مقاومت، جذب، سازگاری و بازیابی از اثرات یک مخاطره به موقع و کارآمد، از جمله از طریق حفظ و احیای ساختارها و عملکردهای اساسی آن» تعریف می‌شود (دفتر بین‌المللی کاهش خطر سوانح، ۲۰۱۳: ۲۲). بنابراین، تاب‌آوری یک جامعه در برابر یک سانحه نه تنها با توانایی بازیابی پس از سانحه، بلکه با میزان منابع و توانایی لازم جامعه برای سازماندهی خود چه قبل و چه بعد از یک سانحه، مشخص می‌شود (دفتر بین‌المللی کاهش خطر سانحه، ۲۰۱۵). تاب‌آوری همچنین می‌تواند در سطوح فردی، جامعه، سازمان یا سیستم بسته به تمرکز پژوهش تعریف شود (ساجا^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). به‌عنوان مثال، ساجا و همکاران (۲۰۲۱) و فیلیمونایو و دی‌کوتیایو^۲ (۲۰۲۰) تعاریف تاب‌آوری را در سطوح مختلف مانند فیزیکی، اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی افراد، جامعه و سکونتگاه‌ها طبقه‌بندی کرده‌اند. همچنین، برخی از محققان ابعاد تاب‌آوری را در بعد فنی - تکنولوژیک، نهادی - سازمانی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی جامعه مورد بررسی قرار داده‌اند که با ابعاد توسعه پایدار همخوانی دارد (چارته^۳، ۲۰۲۴ الف؛ ساجا، ۲۰۲۱؛ فخرقازی و همکاران، ۲۰۲۳). با بررسی تعاریف تاب‌آوری، می‌توان نتیجه گرفت که هیچ اجماعی در مورد چگونگی تعریف، اندازه‌گیری و عملیاتی کردن تاب‌آوری وجود ندارد. بررسی منابع مرتبط نشان می‌دهد که دو نوع تعریف گسترده از تاب‌آوری در حوزه‌های مختلف علمی وجود دارد: الف - نوع اول بر ماهیت "جامع" تاب‌آوری تأکید دارد (توما^۴ و همکاران، ۲۰۱۶؛ مختاری و همکاران، ۱۴۰۲). چنین تعاریفی، تمامی ابزارهایی را که به مقاومت، سازگاری و بازیابی از سوانح (به طور عمده در قالب مدیریت ریسک کلاسیک) کمک می‌کنند، را مورد توجه قرار می‌دهد (فیکیته و ساندهولز^۵، ۲۰۲۱). در این رابطه، نقش سیاست‌گذاری در مدیریت سوانح به طور برجسته مدنظر قرار می‌گیرد (چارته، ۲۰۲۴ ب). چارچوب راهبردی سندای باتوجه به این ماهیت جامع، تاب‌آوری را به شرح زیر تعریف می‌کند (دفتر بین‌المللی کاهش خطر سانحه، ۲۰۱۵: ۹):

"توانایی یک سیستم، جامعه یا اجتماع در معرض خطرات برای مقاومت، جذب، سازگاری و بازیابی از اثرات یک خطر به موقع و کارآمد، از جمله از طریق حفظ و احیای ساختارها و عملکردهای اساسی ضروری آن".

ب - نوع دوم تعاریف بر تفاوت‌های بین تاب‌آوری و ابزارهای کلاسیک مدیریت ریسک تمرکز دارد و بین تاب‌آوری و سایر ابزارهای کاهش خطر سانحه تمایز آشکاری قائل می‌شود (لینکوف^۶ و همکاران، ۲۰۱۴). از این منظر، تاب‌آوری، توانایی و ظرفیت سازگاری با اختلالات پیش‌بینی نشده تلقی می‌شود (والکر^۷، ۲۰۲۰). بنابراین، ظرفیت سازگاری جامعه بیانگر ویژگی اساسی تاب‌آوری آن است (چارته، ۲۰۲۴ الف و ب).

برونو^۸ و همکاران (۲۰۰۳) استحکام، افزونگی، تدبیر و سرعت اجرا را به‌عنوان چهار ویژگی اصلی تاب‌آوری توصیف کرده‌اند. همچنین، آتریا و کانریودر^۹ (۲۰۲۱) و مدل^{۱۰} و همکاران (۲۰۲۰) در راستای تلاش برای شکلدهی یک رویکرد جامع مواردی مانند «حساسیت به خطر» و «بازسازی» را به‌عنوان ویژگی‌های کلیدی تاب‌آوری در مراحل قبل و بعد از سانحه به چهار ویژگی قبلی تاب‌آوری (جدول ۲) افزودند. در این رابطه، حساسیت به خطر در مباحث مرتبط با برنامه‌ریزی قبل از سانحه و بازسازی پس از سانحه فرصتی برای افزایش تاب‌آوری و بازسازی بهتر سیستم‌های اجتماعی، اقتصادی،

1 - Saja

2 - Filimonau & De Coteau

3 - Scharte

4 - Thoma

5 - Fekete & Sandholz

6 - Linkov

7 - Walker

8 - Bruneau

9 - Atreya & Kunreuther

10 - Medel

کالبدی و زیست محیطی را فراهم می‌کند (والکر، ۲۰۲۰) و با اهداف تعیین شده در چارچوب سندای برای کاهش خطر سوانح (۲۰۳۰-۲۰۱۵) که در درجه اول با جوامع تاب‌آور، پایدار و احیاکننده هماهنگ هستند، همخوانی دارد (خان، ۲۰۲۲).

جدول ۲- ویژگی‌ها و ابعاد تاب‌آوری

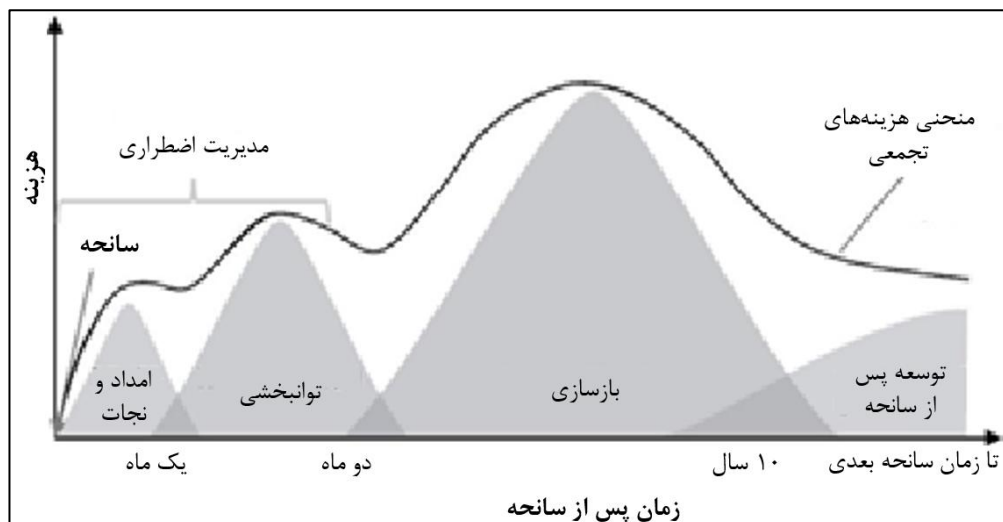
تعریف	ویژگی‌های تاب‌آوری
عملکرد باقیمانده بلافاصله پس از رویداد شدید سانحه که می‌تواند قدرت یا توانایی عناصر و سیستم‌ها را در راستای بهبود عملکرد بیان کند (برونو و همکاران، ۲۰۰۳).	استحکام
در دسترس بودن منابع جایگزین در فرایند بازیابی یک سیستم که با قابلیت جایگزینی در صورت بروز اختلال یا از دست دادن عملکرد به بهبود سیستم کمک کند (چارته، ۲۰۲۴الف).	افزونگی
به طور عمده با مهارت‌های انسانی در طول رویداد مرتبط است و به ارتقای ظرفیت شناسایی مشکلات، تعیین اولویت‌ها و بسیج منابع در مواقعی که شرایط برای تهدید به اختلال وجود دارد، کمک می‌کند.	تدبیر
ظرفیت برآورده کردن اولویت‌ها و دستیابی به موقع به اهداف به منظور مهار آسیب‌ها و جلوگیری از ایجاد اختلال در آینده که با توانایی واکنش سیستم به یک اختلال بالقوه آسیب‌رسان در ارتباط است.	سرعت
توانایی محافظت از دستاوردهای توسعه که در طول زمان در برابر تأثیرات سوانح طبیعی حاصل شده‌اند (ساجا، ۲۰۲۱)	حساسیت به خطر
ظرفیت احیا و نوسازی سیستم‌های اجتماعی و اقتصادی به هم پیوسته در راستای حیات جدید و ایجاد سرمایه اجتماعی و طبیعی برای حفظ تعادل بین آن سیستم‌ها و ایجاد پایداری (ساجا، ۲۰۲۱)	بازسازی یا بازآفرینی
توانایی سیستم‌های فیزیکی (شامل اجزاء ارتباطات و تعاملات آنها و کل سیستم‌ها) برای ارائه عملکرد در سطوح قابل قبول/مطلوب در هنگام قرارگرفتن در معرض نیروهای سانحه	فنی
توانایی مدیریت تأسیسات حیاتی و مسئولیت انجام وظایف حیاتی مرتبط با سانحه در راستای تصمیم‌گیری‌ها و انجام اقدامات مناسب برای دستیابی به تاب‌آوری	سازمانی
اقدامات ضروری برای کاهش میزان پیامدهای منفی جوامع آسیب‌دیده و رفع نیازهای ضروری	اجتماعی
ظرفیت کاهش خسارات اقتصادی مستقیم و غیرمستقیم ناشی از سانحه	اقتصادی

برونو و همکاران (۲۰۰۳): مدال و همکاران (۲۰۲۰)
 چهار ظرفیت تاب‌آوری (R4)
 ویژگی‌های شش گانه تاب‌آوری (R6)
 مدل و همکاران (۲۰۲۰): ساجا و همکاران (۲۰۲۱)

ساجا و همکاران (۲۰۲۱)
 چارته، ۲۰۲۴
 ابعاد تاب‌آوری

باتوجه به شناخت ویژگی‌ها/ظرفیت و ابعاد تاب‌آوری، توما (۲۰۱۶) با الهام از چرخه مدیریت سانحه، به معرفی چرخه تاب‌آوری که دربرگیرنده پنج مرحله مختلف تاب‌آوری است، اقدام کرد. بر خلاف چارچوب سندای که به صراحت پیشگیری را به‌عنوان یکی از اهداف اصلی در پیوند با تاب‌آوری مطرح می‌کند (دفتر بین‌المللی کاهش خطر سانحه، ۲۰۱۹)، چرخه تاب‌آوری، پیشگیری از خطرات را به‌عنوان مهم‌ترین جنبه تاب‌آوری می‌داند (چارته، ۲۰۲۴الف). در این رابطه، به استدلال برخی «جوهر هنجار در کاهش خطر سوانح، تغییر از آمادگی به پیشگیری است» (جاکوبسون^۱، ۲۰۲۴، ۲). بنابراین، تاب‌آوری را می‌توان به‌عنوان «توانایی دفع، آماده شدن برای، در نظر گرفتن، جذب، بازیابی و سازگاری موفقیت‌آمیزتر با رویدادهای نامطلوب واقعی یا بالقوه» تعریف کرد (توما و همکاران، ۲۰۱۶، ۳). چرخه تاب‌آوری شامل پنج مرحله آمادگی (هشدار و آموزش)، پیشگیری (کاهش عوامل خطر و ممانعت از وقوع رویدادهای نامطلوب)، محافظت (اقدامات ساختاری و غیرساختاری)، پاسخ (امدادرسانی اضطراری سازمان یافته و موثر) و بازیابی (بازسازی، بازیابی و آمادگی برای ریسک‌های آتی) است (چارته، ۲۰۲۴ب). در واقع، هیچ ترتیب زمانی برای مراحل ۵ گانه مذکور وجود ندارد، اما اقدامات مرتبط بایستی به موازات هم انجام شوند (توما و همکاران، ۲۰۱۶؛ ۲۰۲۰). در شکل (۲) سناریوی ایده‌آل مدیریت سانحه را با در نظر گرفتن چرخه تاب‌آوری و هزینه‌های مترتب برای آماده‌سازی و سازگاری برای نیل به تاب‌آوری ارائه شده است.

^۱ - Jakobsson

شکل ۲- مراحل پاسخ سانحه، هزینه و پیامدهای تاب‌آوری از منظر چرخه تاب‌آوری

منبع: چستر^۱ و همکاران، ۲۰۲۱

باتوجه به مفاهیم مطرح شده می‌توان گفت که تاب‌آوری باتوجه به دارا بودن جنبه‌های پیشین و پسین، هم به‌عنوان یک نتیجه (نوعی پاسخ به تغییر) و هم به‌عنوان یک فرایند یا توانایی در نظریه‌های علمی مطرح بوده (چستر و همکاران، ۲۰۲۱) و مباحث پایداری توسعه همپوشانی نزدیکی دارد (کانیزارس^۲ و همکاران، ۲۰۲۱). برای صنعت گردشگری، چرخه تاب‌آوری با در نظر گرفتن فرایند مدیریت سانحه شامل سه مرحله اساسی است: الف- توسعه برنامه‌ریزی و فعالیت‌های آمادگی (مرحله پیش از سانحه)، ب- واکنش و مدیریت اثرات سانحه (مرحله پس از سانحه- فوری) و ج- بازگرداندن به وضعیت بهبود یافته (مرحله پس از سانحه- بلند مدت؛ ریچی و جیانگ، ۲۰۲۱). این فرایند غیرخطی بوده و برای موفقیت به تاب‌آوری و تعهد ذی‌نفعان نیاز دارد (جیانگ و ریچی، ۲۰۱۷). بنابراین، برای نیل به تاب‌آوری از طریق توسعه گردشگری در مقاصد آسیب‌دیده از سانحه بایستی به نقش ذی‌نفعان گردشگری الف- بخش دولتی (دولت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط)، ب- بخش خصوصی (کسب و کارهای گردشگری، ارائه دهندگان خدمات مرتبط با گردشگری) و ج- بخش سوم (سایر بازیگران مانند سازمان‌های غیر دولتی و جوامع محلی) توجه کرد (رهامافیترا^۳ و همکاران، ۲۰۲۱). از این رو، مشارکت ذی‌نفعان و استفاده بهینه از توانایی‌های آنان باهدف به حداقل رساندن اثرات مخرب سوانح، بازسازی بهتر در راستای نیل به تاب‌آوری و توسعه پایدار ضرورت دارد (فیلیمونایو و دی‌کوتیایو، ۲۰۲۰).

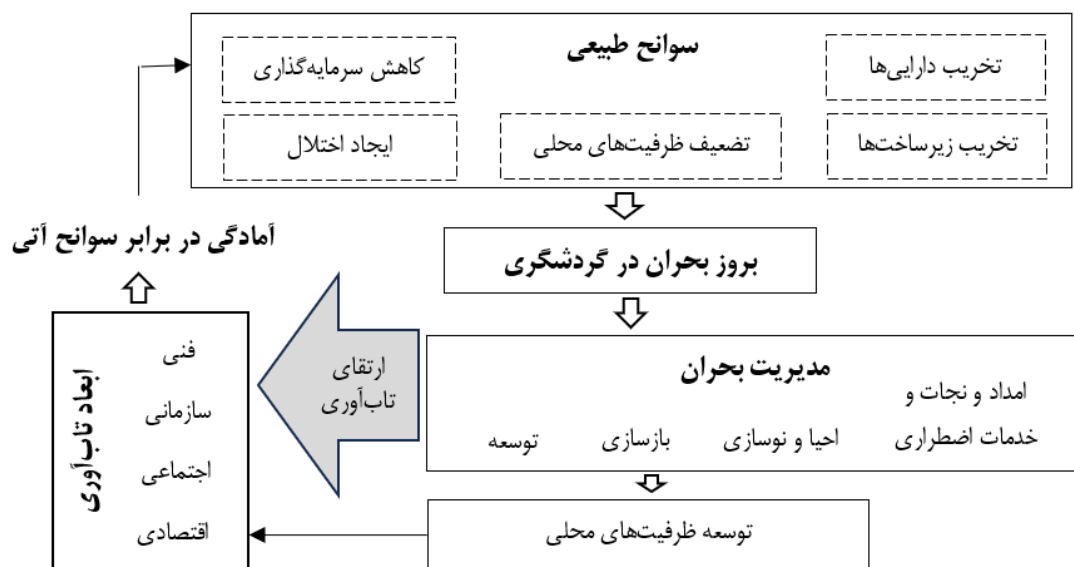
از دیدگاه برخی از محققان توسعه گردشگری پس از سانحه یک راهبرد مهم بازسازی برای جوامع آسیب‌دیده روستایی از سوانح طبیعی است. به‌عنوان مثال لین و همکاران (۲۰۲۱) در مناطق روستایی ساحلی ژاپن که متأثر از سونامی ۲۰۱۱ نتیجه گرفته‌اند که توسعه گردشگری توسط جامعه با همکاری ذی‌نفعان مختلف به افزایش سطح تاب‌آوری جامعه و پایداری شیوه‌های بازسازی پس از سانحه شده است. کامارالدین و همکاران (۲۰۲۰) به نقش کارآمد مراکز اقامتی روستایی در تأمین خدمات اضطراری موردنیاز جامعه آسیب‌دیده در شرایط رخداد سانحه در مالزی اشاره کرده‌اند. علاوه بر این، در مراحل بازسازی با تأمین فرصت‌های اشتغال و جذب سرمایه‌های خارج از روستا به تنوع اقتصاد روستایی کمک کرده و زمینه را برای نیل به تاب‌آوری جامعه آسیب‌دیده در برابر سوانح آتی کمک می‌کند. گوچر و همکاران (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای

¹ - Chester

² - Cañizares

³ - Rahmafitra

در روستاهای تاریخی ترکیه نتیجه گرفته‌اند که زیرساخت‌های عمومی و گردشگری موجود در روستاهای تاریخی به منزله یک سرمایه محلی قوی می‌تواند در صورت رخداد سوانح طبیعی به‌عنوان عامل کمک‌کننده در فرایند مدیریت بحران عمل کنند و زمینه را برای نیل به تاب‌آوری روستایی در ابعاد اجتماعی و اقتصادی مهیا کند. ساپاترا و همکاران (۲۰۲۳) با بررسی ۲۰ مقصد روستایی در بالی اندونزی تحول‌پذیری سریع گردشگری و پذیرش دیجیتال و سازگاری سریع کسب و کارهای خرد با فناوری پیشرفته را عاملی مهم در بازسازی سریع و موفقیت تلاش‌های مدیریت بحران در راستای تاب‌آوری بهتر سکونتگاه‌های آسیب‌دیده از سانحه از طریق کارآفرینی، اقتصاد خلاق و توسعه جامعه متمرکز بر گردشگری می‌دانند. آیت‌هال^۱ و همکاران (۲۰۲۳) نتیجه گرفته‌اند که توسعه گردشگری در قالب کسب و کارهای خرد با بهره‌گیری از کمک مالی دولتی و فناوری‌های دیجیتال نقش مهمی در تنوع اقتصادی روستاهای آسیب‌دیده از سانحه در هند و تسریع بازسازی کسب و کارهای خرد در راستای نیل به تاب‌آوری بهتر داشته‌اند. بنابراین، مواردی از قبیل ارتقای سازگاری، همکاری و مشارکت، به‌کارگیری نوآوری و توسعه منابع انسانی به‌عنوان عوامل اصلی نیل به تاب‌آوری در مقاصد گردشگری پس از سانحه بشمار می‌آید که این امر اهمیت افراد، فرآیندها و شبکه‌ها را همانطور که توسط هال^۲ و همکاران (۲۰۱۸) برای ایجاد تاب‌آوری کسب و کارهای گردشگری با توجه به نقش مدیریت سانحه پیشنهاد شده است، تأیید می‌کند. به طور خلاصه، می‌توان اذعان کرد که رویکردهای پیشگیرانه و مشارکتی در مدیریت سانحه می‌تواند به ایجاد تاب‌آوری کل مقاصد و مناطق گردشگری درون آنها کمک کند. به عبارت دیگر، کلمات کلیدی در چرخه مدیریت سوانح و چرخه تاب‌آوری به مراحل قبل، در طول یک دوره سانحه و مراحل بعد از سانحه توجه دارند (ساجا و همکاران، ۲۰۲۱). در شکل (۳) رابطه بین سوانح طبیعی، مدیریت بحران و ارتقای تاب‌آوری پس از سانحه ارائه شده است، از این منظر تاب‌آوری به‌عنوان توانایی یا ظرفیت یک جامعه برای بازیابی پس از یک سانحه نگریسته شده است.

شکل ۳- مدل مفهومی تحقیق

1- Aithal
2- Hall

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت کمی است. داده‌های موردنیاز با استفاده از روش‌های میدانی مبتنی بر مشاهده مستقیم و پرسشنامه گردآوری شده است. به طوری که، پس از بررسی مبانی نظری و استخراج شاخص‌ها و گویه‌ها، پرسشنامه بسته با بهره‌گیری از طیف ۵ سطحی لیکرت مطابق جدول (۳) تدوین شد. روایی گویه‌های پرسشنامه با بهره‌گیری از نظرات خبرگان دانشگاهی تأیید و پایایی آنها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۶۷ محاسبه شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها پرسشنامه‌ای از آزمون‌های کمی از قبیل t تک‌نمونه‌ای، همبستگی اسپیرمن و مدل معادلات ساختاری بهره گرفته شده است.

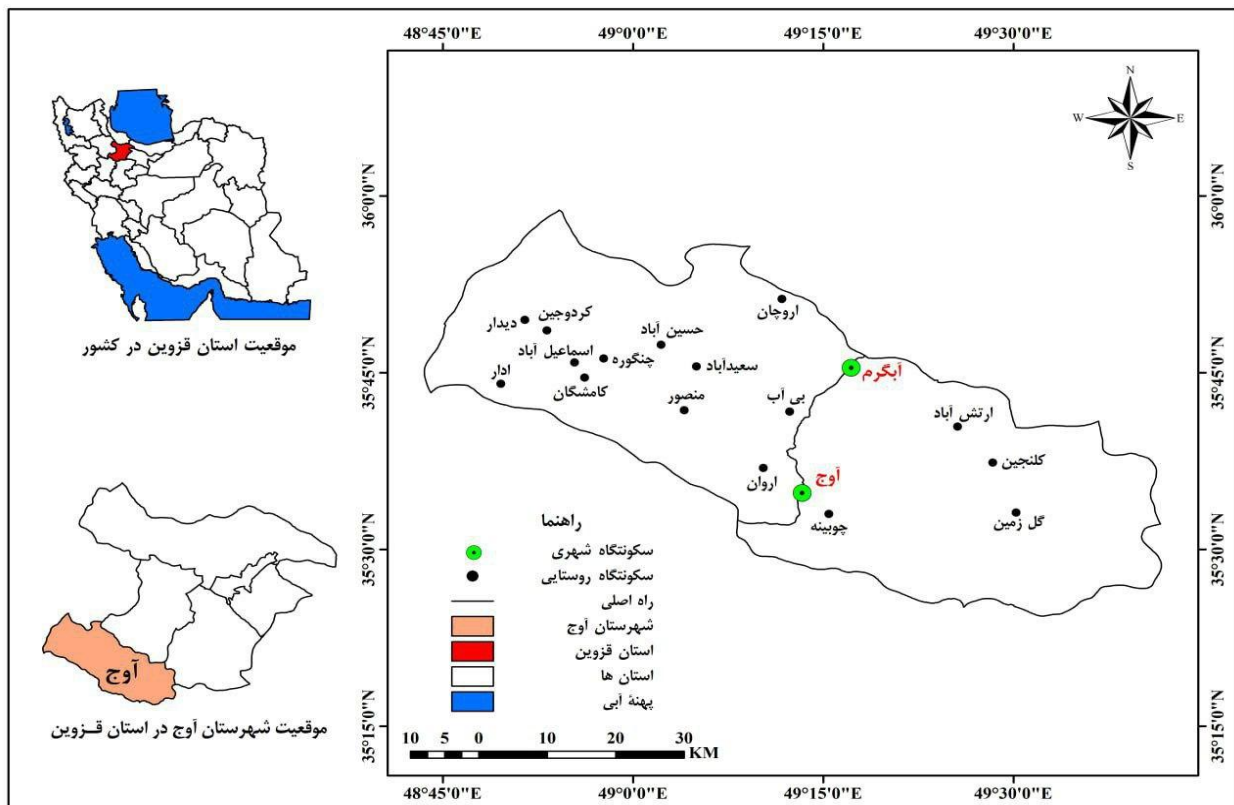
جدول ۳- ابعاد، شاخص‌ها، مولفه‌ها و گویه‌های مورداستفاده در تحقیق

بعد	شاخص	گویه‌ها
تاب‌آوری اقتصادی	سرمایه-گذاری	سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای محلی، افزایش سرمایه‌گذاری ساکنین غیردایم و مهاجران در روستا (ویلاها و خانه‌های گردشگری، مشاغل مرتبط با گردشگری)، تخصیص اعتبارات برای بازسازی کسب و کارهای آسیب‌دیده از زلزله، سرمایه‌گذاری دولتی در زیرساخت‌های عمومی، افزایش قیمت زمین و املاک در اثر افزایش تقاضا، کمک به تأمین سرمایه در گردش در فعالیتهای اقتصادی، ایجاد و توسعه زیرساخت‌های گردشگری و عمومی
	تنوع فعالیت‌ها	تأثیرگذاری گردشگری بر روی بهبود و متنوع‌سازی فعالیت‌های معیشتی، تقویت زمینه برای راه‌اندازی پروژه‌های کارآفرینی (ارائه خدماتی مانند تأمین غذا، جابجایی افراد، صنایع دستی، اقامت و ...)، میزان ایمن بودن دارایی‌های تولیدی در برابر مخاطرات، و ...
	تنوع اشتغال	افزایش زمینه‌های اشتغال بعد از بازسازی، ایجاد زمینه‌های شغلی جدید در فعالیتهای غیر کشاورزی، ارائه خدمات گردشگری (پذیریایی، اقامت و جابجایی)، دسترسی به بازارها
تاب‌آوری کالبدی	ساخت‌وساز	کیفیت ساخت و سازها (مسکن، تاسیسات، زیرساخت‌ها)، رعایت ضوابط و اصول فنی مرتبط با مقاوم‌سازی کالبدی، بهسازی معابر و مسیرهای دسترسی داخل روستا (اصلاح هندسی، جدول‌گذاری، شن‌ریزی و آسفالت)
	زیرساخت‌ها	تأمین زیرساخت‌های عمومی و خدماتی، طراحی مسیرهای پیاده و پیاده‌رو در کنار معابر اصلی، تنوع طرح و نقشه خانه‌های دوم، طراحی و ساخت فضاهای عمومی از قبیل پارک و فضای سبز، حمل و نقل، مدیریت فاضلاب و پسماندها و ...
	حریم	مدیریت تغییرات کاربری، رعایت کاربری‌ها، رعایت حریم (معابر، رودخانه و مسیل)، رعایت حریم خدمات عمومی (خط توزیع آب و گاز، تیرهای برق)
تاب‌آوری اجتماعی	توسعه اجتماعی	تقویت روابط اجتماعی و فرهنگی، کاهش اختلافات اجتماعی، افزایش مشارکت در امور روستا، شکل‌گیری و توسعه شبکه‌های اجتماعی محلی، تقویت سرمایه‌های اجتماعی (مشارکت، همکاری، همفکری و ...)، بهره‌گیری از نمادهای فرهنگی محلی در طراحی و ساخت کالبدی روستا، احساس امنیت اجتماعی - اقتصادی، و ...
	مدیریت و تصمیم‌گیری	توانایی حل مسایل و بحران‌ها، شکل‌گیری زمینه برای رقابت سالم اقتصادی - اجتماعی، بهبود آگاهی و دانش (برگزاری مانورهای مقابله و رویارویی با بحران‌ها، اطلاع‌رسانی و افزایش آگاهی مردم و ...)، ارتقای مهارت در مدیریت بحران و ریسک، زیباسازی محیط روستا و ...
	ارتقای ظرفیت و توانمندی	بهبود عملکرد نهادهای محلی در تصمیم‌گیری و اجرای طرح‌ها، توانایی انتخاب‌های درست در راستای کاهش آسیب‌پذیری، حمایت‌های اجتماعی محلی، حفظ و بهبود عملکرد گروه‌ها اجتماعی محلی، شکل‌گیری زمینه‌های کار گروهی، توجه به ارزش‌ها و آداب و رسوم محلی، و ...

تاب‌آوری پس از سانحه زلزله

بعد	شاخص	گویه‌ها
از نظر توسعه گردشگری		اقتصادی (توسعه و افزایش سرمایه‌گذاری خصوصی، توسعه کسب و کارهای خرد، افزایش سرمایه‌گذاری دولتی، سرمایه‌گذاری در تأمین خدمات، تنوع فعالیت‌های اقتصادی، قیمت زمین و مسکن، تنوع فرصت‌های اشتغال و درآمد)؛ اجتماعی - فرهنگی (جذب مهاجرت معکوس، حفاظت از ارزش‌های فرهنگی محلی، استفاده از نمادهای فرهنگی محلی و ملی در زیباسازی معابر، کاهش مهاجرت خانوادگی، احساس تعلق و دلبستگی اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، احساس غرور، شیوه‌های سنتی زندگی)؛ کالبدی (رعایت حریم معابر و تاسیسات، استفاده از مصالح بومی متناسب با محیط روستا، بهبود زیرساخت‌های دسترسی و حمل و نقل، مدیریت فاضلاب، کیفیت ساخت و سازها، نظارت مهندسی، تسطیح، سنگفرش و آسفالت معابر)؛ و زیست‌محیطی (رعایت منظر و دید عمومی، زیباسازی معابر، مدیریت تغییرات کاربری اراضی، توسعه باغات خانوادگی، جلوگیری از تخریب مراتع و باغات حاشیه روستا، اجتناب از آلودگی آب و خاک)

منطقه مورد مطالعه در تحقیق حاضر در محدوده سیاسی شهرستان آوج (استان قزوین) قرار دارد. شهرستان آوج با مساحت ۲۷۷۶ کیلومتر مربع در طول جغرافیایی ۶° و ۴۹ تا ۴۵° و ۴۹ شرقی و عرض جغرافیایی ۲۵° و ۳۵ تا ۴۷ و ۳۵ شمالی قرار دارد. جامعه آماری تحقیق در برگیرنده کلیه روستاهای دارای خانه‌های دوم گردشگری (حداقل ۲۰ درصد از کل مسکن روستا) واقع در محدوده سیاسی شهرستان آوج (استان قزوین) است. به طوری که، از بین با بررسی میدانی و مشاهده و کسب اطلاعات از مدیران محلی، تعداد ۱۶ روستا (با ۴۲۵۰ خانوار و ۱۸۰۰۰ نفر جمعیت) که عمدتاً در قسمت کوهستانی شهرستان آوج واقع هستند، به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. در سطح تحلیل خانوار، در روستاهای مورد مطالعه به دلیل محدودیت‌های زمانی و هزینه‌ای تحقیق از روش کوکران با فرض مقادیر p و q به میزان ۰/۵ و درصد احتمال صحت گفتار با سطح احتمالی به میزان (۰/۰۵) از ۴۲۵۰ خانوار ساکن دایمی تعداد ۳۵۲ مورد به‌عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه تدوین شده با همکاری دهیاری روستاهای نمونه با شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده توزیع شده است.

شکل ۴- موقعیت منطقه مورد مطالعه در کشور و استان قزوین

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

نتایج یافته‌های توصیفی پاسخگویان نشان می‌دهد که از تعداد ۳۵۲ نفر، ۶۰ درصد از ساکنین دارای سابقه سکونتی بیش از ۱۵ سال بوده و افراد دارای سطح تحصیلات متوسطه با ۵۴ درصد بیشترین مشارکت را داشته‌اند. همچنین، ۶۱ درصد پاسخگویان مرد بوده و کلیه افراد جامعه نمونه متأهل بوده‌اند. اشتغال به فعالیت‌های کشاورزی با ۵۱ بیشترین شغل اظهار شده توسط پاسخگویان بوده و مهم‌ترین منبع درآمد سالانه خانوار در روستاهای نمونه به کشاورزی (۶۰ درصد) اختصاص دارد. بررسی تعداد افراد تحت تکفل در بین پاسخگویان نشان می‌دهد که بعد خانوار ۳ و ۴ نفره با ۵۰ درصد در جایگاه اول قرار دارد.

مطلوبیت شاخص‌های تاب‌آوری پس از سانحه زلزله

باتوجه به موارد مطرح در مبانی نظری تحقیق، شاخص‌های تاب‌آوری جامعه محلی پس از سوانح طبیعی و انسانی در سه دسته کلی اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی مورد بررسی قرار گرفته است. به طوری که، در تحقیق حاضر برای بررسی مطلوبیت شاخص‌های مورد بررسی در منطقه مورد مطالعه با بهره‌گیری از داده‌های پرسشنامه‌ای از آزمون آماری t تک نمونه‌ای استفاده شده است. همان طور که، جدول (۴) نشان می‌دهد، تحلیل میانگین عددی حاصل از محاسبه مولفه‌های مورد استفاده در تحقیق در تاب‌آوری پس از سانحه زلزله در روستاهای نمونه باتوجه به نتایج بدست آمده از تحلیل، مبین بالابودن مقادیر میانگین عددی بدست آمده در هر سه شاخص از مطلوبیت عددی مورد انتظار ۳ به‌عنوان میانگین طیف ۵ سطحی لیکرت می‌باشد. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که تفاوت معناداری در کلیه شاخص‌های تحقیق در سطح ۹۹ درصد دیده می‌شود و تفاوت آنها از مطلوبیت عددی نیز به شکل مثبت ارزیابی و برآورد شده است. بررسی تفصیلی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بعد کالبدی تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی نمونه باتوجه به سه شاخص کیفیت ساخت‌وساز، توسعه زیرساخت‌ها و رعایت حریم با میانگین عددی ۴/۶۱۰۳ بیشترین تأثیر را از توسعه گردشگری پذیرفته است. بر اساس یافته‌های حاصل از مشاهده و مصاحبه با مسئولین محلی می‌توان دلیل تأثیرگذاری بالای گردشگری در این بعد را در توجه به بازسازی پس از سانحه زلزله دانست. به طوری که، لزوم رعایت حریم معابر و رودخانه‌ها و نظایر آن، بازسازی و مقاوم‌سازی مسکن و تأسیسات کالبدی با بهره‌گیری از اعتبارات بانکی کم بهره و بلاعوض و همچنین سرمایه‌گذاری خصوصی در مسکن و توسعه خانه‌های دوم گردشگری و مدیریت مناسب مسئولین محلی در اصلاح هندسی معابر، جدول کشی معابر و رودخانه و شن‌ریزی، سنگ‌فرش و آسفالت‌گذاری در فرایند بازسازی پس از سانحه، در بالابودن میانگین عددی بعد کالبدی تأثیرگذاری بیشتری داشته است.

جدول ۴- اثرات توسعه گردشگری در تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه ساکنین محلی

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳						
ابعاد تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ۹۵ درصد پایین‌تر بالاتر
اقتصادی	۳/۳۶۶۰	۹/۰۶۴۹	۳۵۱	۰/۰۰۰	۰/۰۵۲۱	۰/۰۸۹۲ - ۰/۱۹۳۴
اجتماعی - فرهنگی	۳/۰۷۳۵	۲/۰۳۹۰	۳۵۱	۰/۰۰۰	۰/۲۲۷۱	۰/۳۸۴۰ - ۰/۰۶۹۸
کالبدی	۴/۶۱۰۳	۲۲/۰۵۱	۳۵۱	۰/۰۰۰	۱/۶۱۰۳	۰/۰۸۱۶ - ۰/۴۰۴۱

در بعد اقتصادی تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی بعد از بازسازی پس از سانحه زلزله بر اساس نتایج بدست آمده باتوجه به شاخص‌هایی از قبیل سرمایه‌گذاری، تنوع فعالیت‌ها و تنوع اشتغال با مقدار میانگین عددی ۳/۳۶۶۰ در جایگاه دوم

تأثیرگذاری ناشی از توسعه گردشگری در روستاهای نمونه را دارد. بررسی میدانی در قالب مشاهده و مصاحبه با مسئولین محلی نشان می‌دهد که با شروع فرایند بازسازی پس از سانحه زلزله و ارائه مشوق‌های مالی از قبیل کمک‌های بلاعوض مالی، تأمین اعتبارات کم بهره با دوره بازپرداخت طولانی مدت به ساکنین دایمی، تأمین خسارات کارگاه‌ها و محل نگهداری دام و تأمین سرمایه در گردش برای فعالان اقتصادی، تأمین زیرساخت‌های ضروری، برخی از مهاجران سال‌های قبل را بر آن داشته است تا به منظور ساخت مسکن جدید و یا بهسازی خانه‌های قدیمی به روستاهای نمونه برگردند. به طوری که، در این فرایند حتی بسیاری از مهاجران که ساکن دایمی روستا به شمار نمی‌آیند با انتقال بخشی از منابع مالی خود به روستا اقدام به ساخت و توسعه خانه‌های دوم گردشگری و باغ‌های خانوادگی کرده‌اند که در کنار فعالیت‌های مدیریت محلی در بهسازی فضای روستا به لحاظ کالبدی به ایجاد زمینه‌های شغلی و متنوع‌ساختن آن برای ساکنین محلی کرده‌اند که تأثیر به‌سزایی در بهبود شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی پس از سانحه زلزله در بین ساکنین دایمی روستاهای مورد مطالعه ایفا کرده است. همچنین، تاب‌آوری اجتماعی - فرهنگی با استفاده از شاخص‌هایی از قبیل توسعه اجتماعی، مدیریت و تصمیم‌گیری و ارتقای ظرفیت و توانمندسازی با مقدار میانگین عددی ۳/۰۷۴ در جایگاه سوم به لحاظ اهمیت قرار دارد. به طوری که با فرایند بازسازی پس از سانحه در برخی از روستاهای مورد مطالعه زمینه‌های ایجاد و شکل‌گیری اختلافات اجتماعی با تقویت تعاملات فرهنگی و توجه به مشارکت همگانی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی تا حد زیادی از بین رفته است. به‌عنوان مثال اختلافات قومی و فرهنگی ناشی از محله‌بندی گذشته در روستاهای کامشکان، حصار ولیعصر در فرایند بازسازی از طریق قرعه‌کشی با الزام حضور همه مالکان اجرا شد که با گذشت حدود ۲۰ سال هیچ‌گونه چالشی گزارش نشده است.

مطلوبیت شاخص‌های تاب‌آوری پس از سانحه زلزله

از دیدگاه برخی از محققان، یکی از موفق‌ترین راهبردهای مقابله و رویارویی با اثرات ناگوار سوانح و بازیابی سریع از آن، توجه به توسعه گردشگری روستایی و فعالیت‌های مرتبط با آن است که توانایی جذب سرمایه و اعتبارات، انتقال منابع مالی و پول از مناطق شهری به مناطق روستایی، ایجاد فرصت‌های اشتغال، افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های عمومی و توسعه‌ای را دارد. به همین منظور، در این بخش از تحقیق به بررسی رابطه همبستگی بین اثرات توسعه گردشگری در روستاهای نمونه و ابعاد تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه پاسخگویان پرداخته شده است. تحلیل ناپارامتری همبستگی بین اثرات توسعه گردشگری و ابعاد تاب‌آوری (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی) متأثر از توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم میان این دو شاخص است. به طوری که با افزایش تأثیر هر یک از ابعاد مدنظر تحقیق، سایر ابعاد و تأثیرات آنها نیز روند افزایشی را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، نتایج تحلیل نشان می‌دهد که بین اثرات توسعه گردشگری روستایی و تاب‌آوری کالبدی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی آسیب‌دیده از زلزله اول تیر ۱۳۸۱ به ترتیب با توجه به ضریب همبستگی به میزان ۰/۵۵۲، ۰/۳۵۷ و ۰/۳۵۷ گزارش شده است که در همه موارد در سطح ۹۹ درصد رابطه معناداری وجود دارد؛ بنابراین می‌توان گفت که توسعه گردشگری روستایی و نقش آن در بازسازی پس از سانحه به بهبود شاخص‌های تاب‌آوری سکونتگاه‌های گردشگری‌پذیر و دارای خانه‌های دوم گردشگری ایفا کرده است (جدول ۵).

جدول ۵- ماتریس همبستگی بین اثرات توسعه گردشگری و ابعاد تاب آوری از دیدگاه مردم محلی

ابعاد تاب آوری					
اجتماعی		اقتصادی		کالبدی	
سطح معناداری	ضریب همبستگی	سطح معناداری	ضریب همبستگی	سطح معناداری	ضریب همبستگی
۰.۰۰۰	۰/۳۵۷(**)	۰.۰۰۰	۰/۵۵۲(**)	۰/۰۰۰	۰/۷۱۰(**)

اثرات توسعه گردشگری روستایی

اثرات توسعه گردشگری

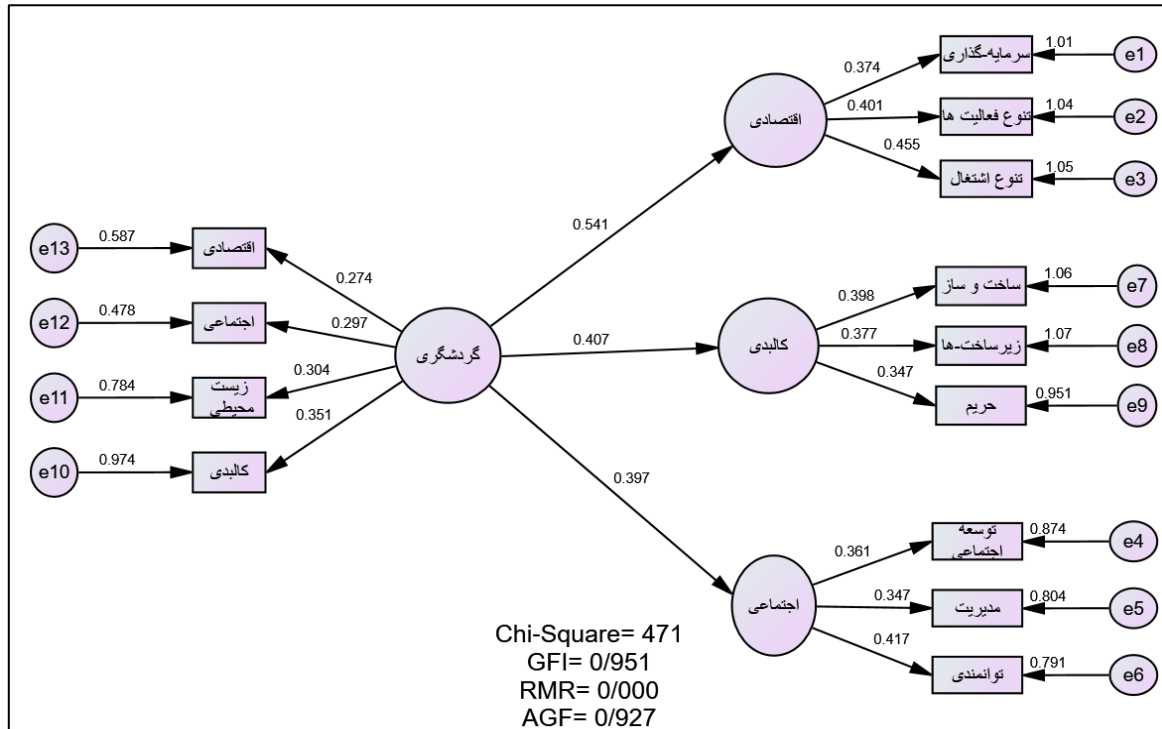
بنابراین، باتوجه به مقادیر ضرایب همبستگی می توان نتیجه گرفت که توسعه گردشگری در روستاهای نمونه که دارای جاذبه های طبیعی و فرهنگی متعددی در راستای توسعه گردشگری روستایی هستند، بعد از رخداد سانحه زلزله و شروع فرایند بازسازی با ارائه مشاوره ها و تأمین منابع مالی توسعه زمینه مناسبی را برای توسعه روستایی مبتنی بر گردشگری خانه های دوم گردشگری و ساخت وساز ویلاها در روستاهای نمونه فراهم کرده است که به دلیل غیبت مالکان اشتغال مناسبی در زمینه هایی از قبیل نگهداری از دارایی ها و تأسیسات، سرایداری، رسیدگی به باغات و دامداری ها، کارگری در ساخت و سازها و تأمین خدمات در روستاهای نمونه فراهم کرده است.

نقش توسعه گردشگری در تاب آوری پس از سانحه زلزله

تحلیل شاخص های برازش مدل معادلات ساختاری (جدول ۶) نشان می دهد که مدل پیشنهادی برای بررسی روابط توسعه گردشگری در ارتقای شاخص های تاب آوری در ۳۵۰ خانوار نمونه از ۴۲۵۰ خانوار ساکن در روستاهای آسیب دیده از سانحه زلزله از تناسب خوبی با داده ها برخوردار است. شاخص χ^2/df با مقدار ۲.۱۰ (کمتر از معیار قابل قبول >3) نشان دهنده برازش مناسب مدل است. شاخص CFI (۰/۹۶) و TLI (۰/۹۳) که هر دو بالاتر از معیار >0.90 هستند، تأیید می کنند که مدل به خوبی با ساختار داده ها همخوانی دارد. همچنین، مقدار RMSEA (۰/۰۵) کمتر از معیار >0.08 بوده و نشان دهنده خطای تقریب پایین و برازش مطلوب است. شاخص GFI (۰/۹۴) نیز بالاتر از معیار >0.90 قرار دارد و نشان دهنده تناسب کلی خوب مدل با داده ها است.

جدول ۶- شاخص های برازش مدل معادلات ساختاری

شاخص	مقدار	معیار قابل قبول	نتیجه
χ^2/df	۲/۱۰	<3	قابل قبول
CFI	۰/۹۶	>0.90	قابل قبول
RMSEA	۰/۰۵	<0.08	قابل قبول
GFI	۰/۹۴	>0.90	قابل قبول
TLI	۰/۹۳	>0.90	قابل قبول

شکل ۵- مدل معادلات ساختاری روابط بین متغیرها

تحلیل جدول ضرایب مسیر در مدل معادلات ساختاری نشان می‌دهد که گردشگری تأثیرات مثبت و معنی‌داری بر ابعاد اقتصادی، کالبدی و اجتماعی دارد. مسیر گردشگری (S) به اقتصادی با ضریب $0/28$ و p -value کمتر از $0/01$ ، بیانگر تأثیر مثبت و متوسط بر بعد اقتصادی است، به طوری که افزایش گردشگری به بهبود وضعیت اقتصادی منجر می‌شود. مسیر گردشگری (F) به کالبدی با ضریب $0/35$ و p -value کمتر از $0/001$ ، قوی‌ترین اثر را نشان می‌دهد که حاکی از نقش برجسته گردشگری در توسعه زیرساخت‌های کالبدی است. همچنین، مسیر گردشگری (M) به اجتماعی با ضریب $0/20$ و p -value کمتر از $0/05$ ، اثر مثبت اما ضعیف‌تری را بر بعد اجتماعی نشان می‌دهد که می‌تواند به تقویت تعاملات اجتماعی و فرهنگی اشاره داشته باشد. همه مسیرها از نظر آماری معنی‌دار هستند، اما شدت تأثیر در بعد کالبدی بیشتر است. این نتایج بر اهمیت گردشگری به عنوان عاملی برای توسعه پایدار در ابعاد مختلف تأکید می‌کنند و پیشنهاد می‌دهند که سیاست‌گذاری‌ها باید بر تقویت زیرساخت‌های کالبدی و اقتصادی متمرکز شوند، در حالی که اثرات اجتماعی نیز نیازمند توجه بیشتری برای تقویت هستند (جدول ۷).

جدول ۷- ضرایب مسیر در مدل معادلات ساختاری

مسیر	ضریب (β)	p-value	نتیجه
گردشگری $\rightarrow$ (S) اقتصادی	$0/28$	$<0/01$	معنی‌دار (مثبت)
گردشگری $\rightarrow$ (F) کالبدی	$0/35$	$<0/001$	معنی‌دار (مثبت)
گردشگری $\rightarrow$ (M) اجتماعی	$0/20$	$<0/05$	معنی‌دار (مثبت)

۵- بحث و فرجام

گردشگری روستایی، به‌ویژه با تمرکز بر خانه‌های دوم، به‌عنوان یک راه‌بردی توسعه پایدار، نقش مهمی در مدیریت بحران و ارتقای تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی آسیب‌دیده از سوانح طبیعی ایفا می‌کند. این مطالعه در ۱۶ روستای

زلزله زده شهرستان اوج (۱۳۸۱) نشان داد که توسعه گردشگری تأثیر مثبت و معناداری بر تاب‌آوری در ابعاد کالبدی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی دارد. تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای، همبستگی و مدل معادلات ساختاری (SEM) نشان داد که توسعه گردشگری در سطح ۹۹ درصد با تاب‌آوری رابطه معناداری دارد، با بیشترین تأثیر بر بعد کالبدی (ضریب ۰/۴۰۵) و کمترین بر بعد اجتماعی - فرهنگی (ضریب ۰/۲۰۲). این نتایج با یافته‌های مرادخانی و همکاران (۱۴۰۴) اسعدی و همکاران (۱۴۰۰) و ضیایی و همکاران (۱۴۰۰) همخوانی دارد که بر نقش گردشگری در بهبود زیرساخت‌ها و تنوع اقتصادی تأکید کرده‌اند.

بعد کالبدی: گردشگری مبتنی بر خانه‌های دوم به بازسازی زیرساخت‌های فیزیکی مانند جاده‌ها، اقامتگاه‌ها و تأسیسات عمومی سکونتگاه‌های روستایی کمک کرده است. سرمایه‌گذاری گردشگران در خانه‌های دوم که به اقامتگاه‌های گردشگری تبدیل شده‌اند، زیرساخت‌های مقاوم‌تری در برابر زلزله‌های آتی ایجاد کرده است. تحلیل SEM نشان داد که متغیرهای کالبدی (مانند کیفیت مسکن و دسترسی به خدمات) بیشترین وزن را در مدل تاب‌آوری دارند که نشان‌دهنده تأثیر مستقیم گردشگری بر بهبود زیرساخت‌های فیزیکی است. این یافته با مطالعه گوچر و همکاران (۲۰۲۴) مطابقت دارد که زیرساخت‌های گردشگری را عاملی برای تاب‌آوری کالبدی می‌دانند.

بعد اقتصادی: گردشگری به تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی کمک کرده و وابستگی به کشاورزی را کاهش داده است. کسب و کارهای خرد مانند اقامتگاه‌های بوم‌گردی و فروش محصولات محلی، درآمد پایداری برای خانوارها ایجاد کرده‌اند. تحلیل همبستگی نشان داد که متغیرهای اقتصادی (مانند اشتغال و درآمد) با توسعه گردشگری رابطه مثبت دارند. این نتایج با مطالعات ساپاترا و همکاران (۲۰۲۳)، نعیم آبادی و همکاران (۱۴۰۲) و آیت‌پال و همکاران (۲۰۲۳) هم‌راستاست که بر نقش گردشگری در بازسازی اقتصادی پس از سانحه تأکید دارند. مدل SEM نشان داد که اثرات اقتصادی گردشگری به‌صورت غیرمستقیم از طریق بهبود زیرساخت‌ها بر تاب‌آوری تأثیر می‌گذارد.

بعد اجتماعی - فرهنگی: کمترین تأثیر گردشگری در این بعد مشاهده شد که احتمالاً به دلیل تمرکز بیشتر فعالیت‌های گردشگری بر جنبه‌های اقتصادی و کالبدی است. با این حال، گردشگری از طریق تعاملات فرهنگی و تقویت هویت محلی به انسجام اجتماعی کمک کرده است. تحلیل SEM نشان داد که متغیرهای اجتماعی (مانند مشارکت جامعه) وزن کمتری در مدل دارند که ممکن است به ضعف در برنامه‌ریزی مشارکتی مربوط باشد. این یافته با مطالعه لین و همکاران (۲۰۲۱) همخوانی دارد که بر نقش گردشگری در تقویت پیوندهای اجتماعی تأکید کرده‌اند.

مدیریت بحران و گردشگری: گردشگری در مراحل مختلف مدیریت بحران به‌ویژه بازسازی و احیای اقتصادی و معیشت پس از سانحه نقش مهمی دارد. پیش از سانحه، زیرساخت‌های گردشگری می‌توانند برای آموزش و آمادگی جوامع استفاده شوند. حین سانحه، اقامتگاه‌های گردشگری به‌عنوان مراکز امداد موقت عمل کرده‌اند، همان‌طور که در زلزله اوج مشاهده شد. پس از سانحه، گردشگری از طریق جذب سرمایه و ایجاد اشتغال به بازیابی و به‌تبع آن ارتقای تاب‌آوری کمک می‌کند. این نتایج با یافته‌های نایر و دیلیپ (۲۰۲۰) و کامارالدین و همکاران (۲۰۲۰) هم‌راستاست که گردشگری را ابزاری برای مدیریت سانحه و تاب‌آوری می‌دانند.

چالش‌ها و محدودیت‌ها: توسعه گردشگری با چالش‌هایی مانند تغییرات کاربری اراضی، فشار بر منابع طبیعی و نابرابری در توزیع منافع همراه است. نبود نظارت کافی بر خانه‌های دوم می‌تواند به تخریب جاذبه‌های طبیعی و افزایش آسیب‌پذیری کالبدی منجر شود. تحلیل SEM نشان داد که متغیرهای زیست‌محیطی وزن کمتری در مدل تاب‌آوری دارند که نشان‌دهنده نیاز به توجه بیشتر به پایداری زیست‌محیطی است. علاوه بر این، تمرکز بیش از حد بر بعد کالبدی ممکن است به غفلت از جنبه‌های اجتماعی - فرهنگی منجر شود.

این مطالعه نشان می‌دهد که گردشگری مبتنی بر خانه‌های دوم، با تأکید بر بازسازی کالبدی و تنوع اقتصادی، ابزاری راهبردی برای مدیریت بحران و ارتقای تاب‌آوری است. موفقیت این راهبرد به برنامه‌ریزی دقیق، نظارت مستمر و مشارکت فعال جامعه بستگی دارد. یافته‌ها با مطالعات داخلی و بین‌المللی همخوانی داشته و بر ضرورت ادغام گردشگری در راهبردهای مدیریت بحران تأکید می‌کنند. در نهایت با توجه به نتایج تحقیق می‌توان پیشنهادهایی بشرح زیر برای تقویت نقش گردشگری در تاب‌آوری ارائه داد:

مدیریت مشارکتی: برنامه‌ریزی برای مشارکت ساکنان و مسئولان محلی برای نظارت بر توسعه گردشگری و حفاظت از جاذبه‌ها.
حمایت مالی و بیمه‌ای: ارائه وام‌های کم‌بهره و بیمه برای کارآفرینان گردشگری به منظور تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی.
آموزش و ظرفیت‌سازی: اجرای برنامه‌های آموزشی برای افزایش آگاهی جامعه محلی درباره مدیریت بحران و استفاده از زیرساخت‌های گردشگری در شرایط اضطراری.
پایش زیست‌محیطی: استفاده از فناوری‌های نوین برای نظارت بر تأثیرات زیست‌محیطی گردشگری و جلوگیری از تخریب منابع طبیعی.

۶- منابع

- اسعدی، میر محمد و جباری، گلنوش. (۱۴۰۰). عوامل مؤثر بر تاب‌آوری جامعه گردشگری روستایی در راستای توسعه پایدار (مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان. پژوهش‌های روستایی، ۱۲(۴)، ۶۹۹-۶۸۴. doi: [10.22059/jrur.2021.325604.1646](https://doi.org/10.22059/jrur.2021.325604.1646)
- زیبایی، محمود، حسن‌پور، محمود و پارسا شکیب، سمیه. (۱۴۰۰). توسعه‌ی الگوی مدیریت بحران در صنعت گردشگری مورد مطالعه: بحران همه‌گیری ویروس کووید-۱۹. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۱۰(۳۷)، ۹۷-۶۵. doi: [10.22080/jtpd.2021.21083.3499](https://doi.org/10.22080/jtpd.2021.21083.3499)
- فخرقازی، منا، پوررمضان، عیسی و مولایی هاشجین، نصراله. (۱۴۰۱). تاب‌آوری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان آوج در برابر مخاطرات محیطی با تأکید بر زلزله. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۱(۴۱)، ۷۶-۵۷. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-3864-fa.html>
- مراذخانی، نرگس، چراغی، مهدی و معینی، میلاد. (۱۴۰۴). اقتصادسنجی اثرات گردشگری بر تاب‌آوری کالبدی روستاهای هدف گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان ماهنشان). روستا و توسعه پایدار فضا، ۱(۱)، ۹۷-۱۱۶. doi: [10.22077/vssd.2024.7438.1240](https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7438.1240)
- مختاری، صادق، فراهانی، حسین، عینالی، جمشید و چراغی، مهدی. (۱۴۰۲). ارزیابی چارچوب تاب‌آوری معیشتی در برابر تغییرات اقلیمی (محدوده مورد مطالعه: روستاهای منطقه گردشگری سامان). کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، ۱۱(۲)، ۱۹-۰۱. doi: [10.22034/grd.2024.20259.1583](https://doi.org/10.22034/grd.2024.20259.1583)
- نعیم آبادی، نازنین، جوان، فرهاد و حجت شمامی، سیروس. (۱۴۰۲). گردشگری روستایی و اثرات اقتصادی آن بر جوامع میزبان (مورد مطالعه: روستاهای گردشگری پذیر شهرستان رضوانشهر). پژوهش‌های جغرافیایی اقتصادی، ۴(۱۳)، ۳۱-۱۸. https://jurs.znu.ac.ir/article_710045.html

References

- Aithal, R., Anil, R. K., & Angmo, D. (2023). Rural tourism in India: Case studies of resilience during crisis. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 15(1), 63–73. <https://doi.org/10.1108/WHATT-08-2022-0104>

- Alvarez, S., Bahja, F., & Fyall, A. (2022). A framework to identify destination vulnerability to hazards. *Tourism Management*, 90, 104469. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104469>
- Antonioli, D., Marzucchi, A., & Modica, M. (2022). Resilience, performance and strategies in firms' reactions to the direct and indirect effects of a natural disaster. *Networks and Spatial Economics*, 1–25. <https://doi.org/10.1007/s11067-021-09521-0>
- Asadi, M. M., & Jabbari, G. (2022). Factors affecting the resilience of rural tourism community in terms of sustainable development (Case study: Tourism target villages of Hamadan County). *Journal of Rural Research*, 12(4), 684–699. <https://doi.org/10.22059/jrur.2021.325604.1646> [In Persian]
- Atreya, A., & Kunreuther, H. (2021). Assessing community resilience: Mapping the community rating system (CRS) against the 6C-4R frameworks. In *Environmental Hazards and Resilience* (pp. 71–90). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003171430>
- Bakic, H., & Ajdukovic, D. (2021). Resilience after natural disasters: The process of harnessing resources in communities differentially exposed to a flood. *European Journal of Psychotraumatology*, 12(1), 1891733. <https://doi.org/10.1080/20008198.2021.1891733>
- Beretić, N., Talu, V., & Cecchini, A. (2021). Emergency-proof tourism: The heritage of industrial archaeology in internal areas as a potential for a sustainable tourism. *Sustainability*, 13(7), 3911. <https://doi.org/10.3390/su13073911>
- Bruneau, M., Chang, S. E., Eguchi, R. T., Lee, G. C., O'Rourke, T. D., Reinhorn, A. M., ... & Von Winterfeldt, D. (2003). A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities. *Earthquake Spectra*, 19(4), 733–752. <https://doi.org/10.1193/1.1623497>
- Cañizares, J. C., Copeland, S. M., & Doorn, N. (2021). Making sense of resilience. *Sustainability*, 13(15), 8538. <https://doi.org/10.3390/su13158538>
- Chester, M., El Asmar, M., Hayes, S., & Desha, C. (2021). Post-disaster infrastructure delivery for resilience. *Sustainability*, 13(6), 3458. <https://doi.org/10.3390/su13063458>
- Depietri, Y. (2020). The social–ecological dimension of vulnerability and risk to natural hazards. *Sustainability Science*, 15(2), 587–604. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00710-y>
- Einali, J., Yeganeh, B. M., Cheraghi, M., & Feyzolahpour, M. (2020). Evaluating the effects of reconstruction of the damaged villages in the 2002 earthquake in Avaj, Iran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 43, 101373. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101373>
- Elorrieta, B., Cerdan Schwitzguébel, A., & Torres-Delgado, A. (2022). From success to unrest: The social impacts of tourism in Barcelona. *International Journal of Tourism Cities*, 8(3), 675–702. <https://doi.org/10.1108/IJTC-05-2021-0076>
- EM-DAT. (2021). *Emergency Management Database*. CRED, Catholic University of Louvain. <http://www.public.emdat.be>
- Fakhrghazi, M., Pourremezan, E., & Molae Hashjin, N. (2022). Explaining the economic resilience of rural settlements in Avaj city against environmental hazards emphasizing earthquakes. *Journal of Spatial Economics and Rural Development (SERD)*, 11(41), 57–76. <https://serd.khu.ac.ir/article-1-3864-fa.html> [In Persian]

- Fekete, A., & Sandholz, S. (2021). Here comes the flood, but not failure? Lessons to learn after the heavy rain and pluvial floods in Germany 2021. *Water*, 13(21), 3016. <https://doi.org/10.3390/w13213016>
- Filimonau, V., & De Coteau, D. (2020). Tourism resilience in the context of integrated destination and disaster management (DM2). *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 202–222. <https://doi.org/10.1002/jtr.2329>
- Ghimire, K. M. (2021). Natural disasters and weak government institutions: Creating a vicious cycle that ensnares developing countries. *Law and Development Review*, 14(1), 59–104. <https://doi.org/10.1515/ldr-2020-0014>
- Global Facility for Disaster Reduction and Recovery. (2017). *Who we are*. <https://www.gfdrr.org/en>
- Gocer, O., Boyacioglu, D., Karahan, E. E., & Shrestha, P. (2024). Cultural tourism and rural community resilience: A framework and its application. *Journal of Rural Studies*, 107, 103238. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103238>
- Hall, C. M., Prayag, G., & Amore, A. (2018). *Tourism and resilience: Individual, organisational and destination perspectives*. Channel View Publications. <https://doi.org/10.21832/HALL6300>
- Henderson, J. C. (2007). *Tourism crises: Causes, consequences and management*. Routledge.
- IIEES. (2002). *Earthquake of June 22, 2002 (2002-06-22) Changureh (Avaj)*. International Institute of Earthquake Engineering and Seismology. <http://old.iiees.ac.ir/fa/30757/>
- Jahansoozi, M., Farahani, H., Mohammadi Yeganeh, B., & Einali, J. (2024). Analysis of the effects of climate change on resilience and food security of rural households, a case study of Mashhad Township in Iran. *GeoJournal*, 89, 176. <https://doi.org/10.1007/s10708-024-11182-8>
- Jakobsson, E. (2024). Translating global norms into national action: Insights from the implementation of societal security norms in Sweden. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. <https://doi.org/10.1002/rhc3.12313>
- Jiang, Y., & Ritchie, B. W. (2017). Disaster collaboration in tourism: Motives, impediments and success factors. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 70–82. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2016.09.004>
- Jiang, Y., Ritchie, B. W., & Verreynne, M. L. (2022). A resource-based typology of dynamic capability: Managing tourism in a turbulent environment. *Journal of Travel Research*, 61(5), 1006–1023. <https://doi.org/10.1177/00472875211014960>
- Kamarudin, K. H., Wahid, S. N. A., & Chong, N. O. (2020). Challenges for community based rural tourism continuity and resilience in disaster prone area: The case of Mesilou, Sabah. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 409(1), 012003. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/409/1/012003>
- Ketter, E. (2022). Bouncing back or bouncing forward? Tourism destinations' crisis resilience and crisis management tactics. *European Journal of Tourism Research*, 31, 3103. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v31i.2748>
- Khan, M. T. I., Anwar, S., & Batool, Z. (2022). The role of infrastructure, socio-economic development, and food security to mitigate the loss of natural disasters. *Environmental*

- Science and Pollution Research*, 29(35), 52412–52437. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-19293-w>
- Khan, M. T. I., Anwar, S., Sarkodie, S. A., Yaseen, M. R., & Nadeem, A. M. (2023). Do natural disasters affect economic growth? The role of human capital, foreign direct investment, and infrastructure dynamics. *Heliyon*, 9(1), e12911. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e12911>
- Lee, C. C., Olasehinde-Williams, G., & Akadiri, S. S. (2021). Geopolitical risk and tourism: Evidence from dynamic heterogeneous panel models. *International Journal of Tourism Research*, 23(1), 26–38. <https://doi.org/10.1002/jtr.2389>
- Lin, Y., Kelemen, M., & Kiyomiya, T. (2021). Bridging community resilience and sustainable tourism development via post-disaster education tourism in rural Japan. *The Journal of Organization and Discourse*, 2(1), 32–44. https://doi.org/10.36605/jscos.2.1_32
- Linkov, I., Bridges, T., Creutzig, F., Decker, J., Fox-Lent, C., Kröger, W., ... & Thiel-Clemen, T. (2014). Changing the resilience paradigm. *Nature Climate Change*, 4(6), 407–409. <https://doi.org/10.1038/nclimate2227>
- Medel, K., Kousar, R., & Masood, T. (2020). A collaboration–resilience framework for disaster management supply networks: A case study of the Philippines. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 10(4), 509–553. <https://doi.org/10.1108/JHLSCM-09-2019-0066>
- Mokhtari, S., Farahani, H., Einali, J., & Cheraghi, M. (2024). Evaluation of livelihood resilience framework against climate change (Study area: Saman tourism area villages). *The Journal of Geographical Research on Desert Areas*, 11(2), 1–19. <https://doi.org/10.22034/grd.2024.20259.1583>
- Moradkhani, N., Cheraghi, M., & Moeini, M. (2025). Econometric Analysis of the Impact of Tourism on Physical Resilience of Tourist-Targeted Villages: A Case Study of Mahneshan County. *Village and Space Sustainable Development*, 6(1), 97–116. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7438.1240> [In Persian]
- Naim Abadi, N., Javan, F., & Hojjat Shamami, S. (2023). Rural tourism and its economy on local communities (Case of study: Tourist villages of Razvanshahr County). *Economic Geography Research*, 4(13), 18–31. https://jurs.znu.ac.ir/article_710045.html [In Persian]
- Nair, B. B., & Dileep, M. R. (2020). A study on the role of tourism in destination's disaster and resilience management. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 11(6), 1496–1507. [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.6\(46\).20](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.6(46).20)
- Nekoei-Moghadam, M., Amiresmaili, M., & Aradoei, Z. (2016). Investigation of obstacles against effective crisis management in earthquake. *Journal of Acute Disease*, 5(2), 91–95. <https://doi.org/10.1016/j.joad.2015.10.001>
- Njoya, E. T., Efthymiou, M., Nikitas, A., & O'Connell, J. F. (2022). The effects of diminished tourism arrivals and expenditures caused by terrorism and political unrest on the Kenyan economy. *Economies*, 10(8), 191. <https://doi.org/10.3390/economies10080191>
- Persson-Fischer, U., & Liu, S. (2021). The impact of a global crisis on areas and topics of tourism research. *Sustainability*, 13(2), 906. <https://doi.org/10.3390/su13020906>
- Pescaroli, G., & Alexander, D. (2015). A definition of cascading disasters and cascading effects: Going beyond the “toppling dominos” metaphor. *Planet@Risk*, 3(1), 58–67.

- Pfefferbaum, B., Van Horn, R. L., & Pfefferbaum, R. L. (2017). A conceptual framework to enhance community resilience using social capital. *Clinical Social Work Journal*, 45(2), 102–110. <https://doi.org/10.1007/s10615-015-0556-z>
- Priatmoko, S., Kabil, M., Akaak, A., Lakner, Z., Gyuricza, C., & Dávid, L. D. (2023). Understanding the complexity of rural tourism business: Scholarly perspective. *Sustainability*, 15(2), 1193. <https://doi.org/10.3390/su15021193>
- Rahmafritria, F., Sukmayadi, V., Suryadi, K., & Rosyidie, A. (2021). Disaster management in Indonesian tourist destinations: How institutional roles and community resilience are mediated. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 13(3), 324–339. <https://doi.org/10.1108/WHATT-01-2021-0014>
- Raki, A., Nayer, D., Nazifi, A., Alexander, M., & Seyfi, S. (2021). Tourism recovery strategies during major crises: The role of proactivity. *Annals of Tourism Research*, 90(3), 103144. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103144>
- Rastegar, R., Seyfi, S., & Shahi, T. (2025). Tourism SMEs' resilience strategies amidst the COVID-19 crisis: The story of survival. *Tourism Recreation Research*, 50(2), 428–434. <https://doi.org/10.1080/02508281.2023.2233073>
- Reiter, K., Knittel, N., Bachner, G., & Hochrainer-Stigler, S. (2022). Barriers and ways forward to climate risk management against indirect effects of natural disasters: A case study on flood risk in Austria. *Climate Risk Management*, 36, 100431. <https://doi.org/10.1016/j.crm.2022.100431>
- Rindrasih, E. (2022). Media framing of disasters and its implications for tourism industry policy: Case of Surabaya terrorist attack 2018 and Mt. Agung eruption 2017, Indonesia. *Humaniora*, 34(2), 137–148. <https://doi.org/10.22146/jh.75254>
- Ritchie, B. W., & Jiang, Y. (2019). A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk and. *Annals of Tourism Research*, 79, 102812. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102812>
- Ritchie, B. W., & Jiang, Y. (2021). Risk, crisis and disaster management in hospitality and tourism: A comparative review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(10), 3465–3493. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-12-2020-1480>
- Saja, A. M., Teo, M., Goonetilleke, A., & Ziyath, A. M. (2021). A critical review of social resilience properties and pathways in disaster management. *International Journal of Disaster Risk Science*, 12(6), 790–804. <https://doi.org/10.1007/s13753-021-00378-y>
- Sampaio, C., Farinha, L., Sebastião, J. R., & Fernandes, A. (2022). Tourism industry at times of crisis: A bibliometric approach and research agenda. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*. <https://doi.org/10.1108/JHTI-08-2021-0223>
- Saputra, I. G. G., & Pitanatri, P. D. S. (2022). Digital acceptance and resilience in rural tourism destination: A case of Bali. In A. Hassan, A. Sharma, J. Kennell, & P. Mohanty (Eds.), *Tourism and Hospitality in Asia: Crisis, Resilience and Recovery* (pp. 293–308). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-19-5763-5_18
- Scharte, B. (2024a). Translating resilience research to political practice—The case of the German Resilience Strategy. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 111, 104724. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2024.104724>

- Scharte, B. (2024b). Discussing trust and resilience: The need for a healthy dose of distrust. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. <https://doi.org/10.1002/rhc3.12287>
- Thoma, K., Scharte, B., Hiller, D., & Leismann, T. (2016). Resilience engineering as part of security research: Definitions, concepts and science approaches. *European Journal for Security Research*, 1, 3–19. <https://doi.org/10.1007/s41125-016-0002-4>
- Thoma, M. V., Höltege, J., Eising, C. M., Pfluger, V., & Rohner, S. L. (2020). Resilience and stress in later life: A network analysis approach depicting complex interactions of resilience resources and stress-related risk factors in older adults. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 14, 580969. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2020.580969>
- Trinh, T. A., Feeny, S., & Posso, A. (2021). The impact of natural disasters and climate change on agriculture: Findings from Vietnam. In *Economic Effects of Natural Disasters* (pp. 261–280). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817465-4.00017-0>
- Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., & Seeger, M. W. (2022). *Effective crisis communication: Moving from crisis to opportunity*. SAGE Publications.
- UNDRR. (2015). *Sendai framework for disaster risk reduction 2015-2030*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf
- Walker, B. (2020). Resilience: What it is and is not. *Ecology and Society*, 25(2), 11. <https://doi.org/10.5751/ES-11647-250211>
- Walsh, B. J., & Hallegatte, S. (2019). *Socioeconomic resilience in Sri Lanka: Natural disaster poverty and wellbeing impact assessment*. World Bank Policy Research Working Paper (9015). <https://ssrn.com/abstract=3485896>
- Wang, Y., Du, P., Liu, B., & Chen, C. (2023). Vulnerability assessment of coastal tourist attractions to oil spill stress based on a pressure-state-response framework: A case study of the Bohai Sea, China. *Frontiers in Marine Science*, 10, 1155291. <https://doi.org/10.3389/fmars.2023.1155291>
- Xie, J., & Tveterås, S. (2020). Economic decline and the birth of a tourist nation. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20(1), 49–67. <https://doi.org/10.1080/15022250.2020.1719882>
- Yachin, J. M., & Ioannides, D. (2020). Making do in rural tourism: The resourcing behaviour of tourism micro-firms. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(7), 1003–1021. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1715993>
- Yeh, S. S. (2021). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*, 46(2), 188–194. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1805933>
- Ziaee, M., Hassan Pour, M., & Parsa Shakib, S. (2021). Tourism industry crisis management model development case study: Pandemic crisis of Covid-19 virus. *Journal of Tourism Planning and Development*, 10(37), 65–97. <https://doi.org/10.22080/jtpd.2021.21083.3499> [In Persian]

